

Сюжет – вбивство львівських вчених у липні 1941 р.

Матеріали для вчителя

Предмет(курс): Історія України. 10 клас. Розділ програми «Друга світова війна: перебіг і результати».

Тема уроку, на якій можна використати сюжет: «**Нацистський окупаційний режим: приклад України**»

Виховна година, на якій можна використати сюжет і матеріали заняття: «Пам'ять у **місті та публічному просторі**», «Як **пам'ять** про II світову війну розкриває нам людяне ставлення до минулого», «Що можна дізнатися, гуляючи вулицями міста»

Обґрунтування та особливості проведення

Пропоновані матеріали складаються з двох частин – ресурсу Центру міської історії Центрально-Східної Європи «Львів інтерактивний», а також системи запитань і додаткової історичною інформацією, які можуть бути використані як для поглиблення вивчення теми «Друга світова війна», зокрема в таких аспектах як прояви терору нацистського окупаційного режиму, так і для позаурочної пізнавальної діяльності.

Використання пропонованого матеріалу дозволить вчителям і учням на конкретному сюжеті зрозуміти глибину насильства, пам'ять про яке (не)зберігається у міському публічному просторі. Освітній потенціал даного заняття полягає не стільки у поглибленні фактологічних знань щодо нацистської окупаційної політики, скільки у можливості ширшого розуміння проблем полікультурного Львова у часи окупації, співвідношення різних видів пам'яті та забуття як проявів суспільного ставлення до минулого. Такі поняття як «насильство», «терор» можуть стати не лише обов'язковими для вивчення, однак абстрактними термінами, а наповняться для учнів людським виміром. Можливість вивчати тему на місцевості в умовах реальної або віртуальної екскурсії з наступним обговоренням може мотивувати учнів до роздумів про відповідальність суспільного пам'ятання трагічного досвіду минулого та стимулювати міркування щодо наповненості публічного простору міст. Таке обговорення сприяє оволодіння учнями історичної компетентності.

Пропонується два варіанти проведення із докладною інструкцією організації роботи з підлітками та питаннями для обговорення. Питання є різного рівня складності – як на виймання інформації, так і на аналіз, дискусійне обговорення складних суспільних тем. За умови послідовного виконання методичних рекомендацій педагога зможуть забезпечити оволодіння запропонованими освітніми результатами.

Очікувані освітні результати	<u>Варіант I.</u> Після проведення екскурсії до пам'ятника на Вулецьких пагорбах та обговорення сюжету вбивства польських професорів учні зможуть: ▪ усвідомлено пояснювати поняття «терор», «нацистський окупаційний режим», «увічнення пам'яті»; ▪ на прикладі сюжету про вбивство польських професорів пояснювати суть і прояви насильства як головного інструменту війни та окупації; ▪ аргументовано обговорювати те, як минуле пов'язане із сучасністю через місця пам'яті та ставлення суспільства до тих чи інших прикладів трагічного минулого; ▪ висловлювати власне ставлення до насильства як частини історії XX століття та проблеми увічнення пам'яті про жертви насильства в сучасному міському просторі. <u>Варіант II.</u> Після заняття в класі учні зможуть: ▪ усвідомлено пояснювати поняття «терор», «нацистський окупаційний режим», «увічнення пам'яті»; ▪ на прикладі сюжету про вбивство польських професорів пояснювати суть і прояви насильства як головного інструменту війни та окупації; ▪ аналізувати причини насильства проти польського населення Львова у роки II світової війни;
------------------------------	--

	- аргументовано оговорювати те, як минуле пов'язане із сучасністю через місця пам'яті та ставлення суспільства до тих чи інших прикладів трагічного минулого; - удосконалити навички аналізу історичних джерел різного типу; - поглибити навички критичного мислення та оволодіти історичною компетентністю; - висловлювати власне ставлення до насильства як частини історії XX століття та проблеми увічнення пам'яті про жертви насильства в сучасному міському просторі.
Ключові поняття і ідеї	Насилля, терор, пам'ять як відповідальність, полікультурність, модерність, місто як місце пам'яті; контрверсійність пам'яті.
Основні методи і прийоми	Для варіанту I: екскурсія,
Необхідний навчальний час	Варіант I – 25-30 хв. без врахування часу на добирання до місця пам'ятника; Варіант II - 45 хв.
Обладнання	Для варіанту II – проектор для показу фотографій або комплект роздрукованих фото і текстових джерел.

Хід заняття

Варіант 1.

- Запропонуйте учням екскурсію до місця, пов'язаного з історією нацистського окупаційного режиму в Україні, зокрема у Львові. Не повідомляйте, що саме буде предметом і місцем екскурсії. Приведіть учнів до пам'ятника у Парку Студентів. Дайте можливість оглянути його. Запитайте, *яка основна ідея пам'ятника*. На цьому етапі не розкривайте самостійно авторської інтерпретації, стимулюйте учнів висловлювати будь-які припущення.
- Проведіть обговорення:

- ✓ Чому(кому) присвячений пам'ятник?
- ✓ Ким були люди, пам'ять про яких зберігає цей пам'ятник?
- ✓ В результаті яких подій загинули ці люди? Чому це стало можливим?

- ✓ *чому саме польські професори стали жертвами організованого вбивства нацистською владою?*
- ✓ *чи вистачає інформації із самого пам'ятника, аби дати відповідь на ці запитання?*

3. Запропонуйте учням інформацію із сайту ЛІА (через доступ до Інтернету. Запитайте, що додала ця інформація до розуміння суті події, попросіть визначити причини цього вбивства. Можете ще раз проговорити питання, наведені вище. Зверніть особливу увагу на те, що це були викладачі, професори, медики, представники польської наукової еліти у Львові.
4. Ідентифікуйте місце (на карті) – Вулецькі пагорби.
<https://lia.lvivcenter.org/#!/map>
5. Запропонуйте дати відповідь на питання:

- ✓ *Яка ще місцевість у Львові пов'язана із цим випадком насильства ?*
- ✓ *Чому нацисти, відступаючи зі Львова, намагалися приховати сам факт вбивства та докази насильства щодо мирного населення Львова?*

6. Організуйте обговорення учнів, як вони розуміють проблему «забуття» мешканцями Львова чи суспільства загалом через питання:

- ✓ *коли був встановлений цей пам'ятник?*
- ✓ *чому так багато часу пройшло від події до встановлення пам'ятника?*

Повідомте учням, що у 1991-1994 рр. голова міської ради був проти встановлення пам'ятника вбитим польським професорам¹, запитайте, чому, на їх думку, була така позиція у місцевих очільників. За потреби підкажіть, що польське, як і єврейське, населення Львова, яке було значною і органічною частиною міста, після II Світ.в. майже зникло і стало сприйматися як «чуже».

- ✓ *Для кого цей пам'ятник важливий? Чому?*
- ✓ *Яка основна ідея автора? завдяки яким художнім засобам автор її втілює? (за потреби підкажіть, що римські цифри означають десять біблійних заповідей, і що 5(V) заповідь – «не вбий»)*

¹ Інформація щодо цього можна знайти за посиланнями <http://photo-lviv.in.ua/studentskyj-park-lvova/> про історію встановлення пам'ятника і спроби з середини ХХ століття - <http://www.istpravda.com.ua/short/2011/07/4/44886/> https://zaxid.net/u_lvovi_vidkrili_pamyatnik_rozstrilyanim_profesoram_n1230260 <https://www.pravda.com.ua/news/2017/03/12/7137883/>

7. Повідомте учням, що подібних місць, пов'язаних із терором як нацистської, так і радянської влади, у Львові дуже багато. Проведіть прикінцеве обговорення:

- ✓ *Що нового про суть нацистського окупаційного режиму ви дізналися внаслідок ознайомлення з історією розстрілу польських професорів у 1941 р.?*
- ✓ *Наскільки приклад терору проти 128 осіб є показовим щодо окупаційного режиму в Україні загалом?*
- ✓ *Чи пам'ятники або інші спеціально позначені «місця пам'яті» мають бути частиною міського ландшафту? Чому?*
- ✓ *Хто має нести відповідальність про (не)забуття подібних жертв: українська влада, поляки та їх державні інституції, науковці, колеги яких були розстріляні у 1941 року, історики, що вивчають досвід II Світової війни, мешканці м. Львова? Обґрунтуйте свою точку зору.*
- ✓ *Як знайомство із даним пам'ятником вплинуло на ваше розуміння історичної пам'яті як суспільного явища?*

8. В якості домашнього завдання можна запропонувати ознайомитися із біографіями жертв розстрілу на сайті ЛІА або самостійно розшукати інші місця, пов'язані з насильством у роки II Світової війни згідно підказок карти ЛІА.

Варіант 2 (якщо нема можливості безпосередньо бути біля пам'ятника)

Матеріали для вчителя

Хід заняття

1. Запропонуйте роздивитися фото **пам'ятника** (джерело 1). Запитайте, що він може означати. Зберіть якомога більше думок. Покажіть фото меморіальної плити біля пам'ятника. Допоможіть учням прочитати надпис.
2. Проведіть обговорення:

1. *Чому(кому) присвячений пам'ятник?*
2. *Ким були люди, пам'ять про яких зберігає цей пам'ятник?*
3. *В результаті яких подій загинули ці люди? Чому це стало можливим?*
4. *Чому саме професори та їх близькі стали жертвами організованого вбивства нацистською владою?*

5. Чи вистачає інформації із самого пам'ятника, аби дати відповідь на ці запитання?

3. Покажіть карту Львова та ідентифікуйте місце
<https://lia.lvivcenter.org/#!/map>
4. Дайте можливість ознайомитися із історією події із сайту

РОЗСТРІЛ ПОЛЬСЬКИХ ВЧЕНИХ НА ВУЛЕЦЬКИХ ПАГОРБАХ 4 ЛИПНЯ 1941 Р.
<https://lia.lvivcenter.org/uk/events/polish-professors-execution/>

5. Опрацюйте джерела 3 -6. Можна для пришвидшення процесу організувати опрацювання документів у малих групах.
6. Проведіть обговорення за наведеними запитаннями. Зверніть увагу на рутинність та швидкість вбивства, свідком якого став Тадеуш Гумовський.
Після аналізу тексту Олі Гнатюк (джерело 4) та обговорення питань 4-6 коротко ознайомте учнів із суттю версій на основі опису дослідниці* та статі Вахтанга Кіпіані, звернувши увагу на те, що різні версії, зокрема радянські і польські звинувачення щодо українських націоналістів, пов'язані з політичними поглядами різних суспільних груп, так чи інакше представлених у довоєнному, воєнному та повоєнному Львові.
Підкресліть, що незважаючи на те, що переважна більшість вбитих саме у цьому епізоді були етнічними поляками, серед них були й українці, зокрема професор акушерства, один з найвизначніших у першій половині ХХ стол. – Адам Соловій², а знищення єврейської інтелігенції, як і єврейського населення Львова і Галичини загалом відбувалося постійно від початку німецької окупації, - тобто що Львів був багатоетнічним та багатокультурним містом. Зверніть увагу, що хоча Тімоті Снайдер (джерело 6) говорить про польське суспільство, так само постраждало українське суспільство і його освічені верстви, перш за все у період більшовицького режиму на території України, як і в роки німецької окупації. При обговоренні питання 8 нагадайте за потреби, що поняття **модерності** пов'язано з урбанізацією, капіталізмом, із ідеологією Просвітництва та зростанні ролі освічених верств населення, і що нацистська ідеологія спиралася на ідеї квазі-традиційного суспільства, в якому має значення походження, пов'язаність із

* окремий файл із фрагментом книги Ольги Гнатюк «Відвага і страх». Стор 46-52.

² Скористайтесь інформацією з блогу Яр.Ганіткевича –Режим доступу <http://ntsh.org/content/ganitkevich-ya-tragediya-grupi-lvivskih-profesoriv-u-1941-roci-do-70-yi-richnici-strati> ; Біль Вулицьких пагорбів – газета День» режим доступу <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayinci-chitayte/bil-vuleckih-pagorbiv>

територією – ґрунтом, відданість вождю-фюреру, антиінтелектуалізм тощо.

1. *Що саме бачив з вікна своєї квартири Тадеуш Гумовський? Що вражає вас у цій події?*
2. *Коли і де терор щодо цивільного населення став повсякденним явищем? Хто був ініціатором та виконавцем терористичної політики щодо місцевого населення?*
3. *Яку ілюзію і стосовно чого мали мешканці Львова на початку німецької окупації? Чому?(джерело 4)*
4. *Як ви розумієте запитання «Хто і чому вбив львівських професорів»?*
5. *Ким були львівські професори, про яких пише дослідниця Оля Гнатюк? Чому саме ці люди стали жертвою масового розстрілу? Про що свідчить той факт, що серед львівської професури були етнічні поляки, українці?*
6. *Висловіть свої припущення, що означали різні версії причин вбивства львівських професорів?*
7. *Якою була мета нацистів щодо польського суспільства? Наскільки епізод із вбивством львівських професорів вкладається в систему окупаційної політики на території дистрикту «Галичина»?*
8. *Як Ви розумієте вираз «У Східній Європі йшов свого роду наступ на саму концепцію модерності, на соціальне уособлення ідеалів Просвітництва»?*
9. *Якими є наслідки терору першої половини ХХ століття для українського суспільства?*

7. Коротко розкажіть про історію увіковічення пам'яті про розстріл львівських вчених³.

Проведіть обговорення, чому так довго і складно у Львові встановлювався пам'ятник.

Питання 11 може бути запропоновано як тема для дискусії.

10. Які, на Ваш погляд, причини того, що у пам'ятника загиблим львівським професорам така складна доля?

11. Чи має пам'ять етнічний вимір? У чому полягає «людяність пам'яті»?

³ Див. інформацію на сторінках <http://photo-lviv.in.ua/studentskyj-park-lvova/> про історію встановлення пам'ятника і спроби з середини XX століття
<http://www.istpravda.com.ua/short/2011/07/4/44886/>
https://zaxid.net/u_lvovi_vidkrili_pamyatnik_rozstrilyanim_profesoram_n1230260
<https://www.pravda.com.ua/news/2017/03/12/7137883/>

Матеріали для учня

Джерело 1. Пам'ятник на Вулецьких пагорбах. Львів.

1. Чому(кому) присвячений пам'ятник?
2. Ким були люди, пам'ять яких зберігає цей пам'ятник?
3. В результаті яких подій загинули ці люди? Чому це стало можливим?
4. Чому саме професори та їх близькі стали жертвами організованого вбивства нацистською владою?
5. чи вистачає інформації із самого пам'ятника, аби дати відповідь на ці запитання?

Джерело 2. Сторінками історії.

РОЗСТРІЛ ПОЛЬСЬКИХ ВЧЕНИХ НА ВУЛЕЦЬКИХ ПАГОРБАХ 4 ЛИПНЯ 1941 Р.
<https://lia.lvivcenter.org/uk/events/polish-professors-execution/>

Джерело 3. Погляд очевидця. Співробітник Львівської Політехніки Тадеуш Гумовський про побачений розстріл

"< з вікна квартири було видно > Людей приводили з боку будівель "Абрагамовичів"... і вишуковували над самим краєм ями, обличчям до нас. Військові стояли з другого боку ями. Після залпу майже всі жертви падали в могилу. Ми лічили четвірки. Наскільки пригадую, їх було щось до п'яти. Серед приречених були жінки... Після розстрілу військові швидко закидали могилу землею... Крім мене, езекуцію спостерігали мій батько, дружина і сестра... Жоден з приречених після залпу не був дострілений пострілом із револьвера. Тому цілком вірогідно, що деякі з них були засипані живими".⁴

6. Що саме бачив з вікна своєї квартири Тадеуш Гумовський? Що вражає вас у цьому описі?

Джерело 4. Погляд українсько-польської дослідниці Олі Гнатюк.

Загибель львівських професорів. Різноманітність.

Протягом двох років війни на території Польщі під німецькою окупацією **терор** щодо цивільного населення, а інтелігенції й погонів, став повсякденним явищем. Але львів'яни знали про це лише з непевних переказів. Жили ілюзією, що гіршого, аніж совієська влада, бути не може. Вбивство професорів викликало шок: давні цісарсько-королівські піддані⁵ не могли повірити у те, що це могли зробити німці.

Загалом виникли різні версії того, хто і чому вбив львівських професорів. Називали різних винуватців та співвинуватців злочину і вказували різні мотивації. З поміж них можна виокремити чотири основні,

⁴ Вахтанг Кіпіані "Убивство польських учених у Львові в липні 1941 року: факти, міфи..." - Ел. ресурс Історична правда . Режим доступу <http://www.istpravda.com.ua/reviews/2011/10/19/59754/>

⁵ мається на увазі перебування Львова у 1772-1918 рр. в Австрійській імперії, на чолі якої стояв імператор-цісар.

назвемо їх так: «націоналістична», «совєтська», «нацистська», «кримінальна».

Оля Гнатюк. Відвага і страх.- К.2015. С. 46.

7. Коли і де терор щодо цивільного населення став повсякденним явищем? Хто був ініціатором та виконавцем терористичної політики щодо місцевого населення?
8. Яку ілюзію і стосовно чого мали мешканці Львова на початку німецької окупації? Чому?(джерело 4)
9. Як ви розумієте запитання «Хто і чому вбив львівських професорів»?
10. Ким були львівські професори, про яких пише дослідниця Оля Гнатюк? Чому саме ці люди стали жертвою масового розстрілу
11. Висловіть свої припущення, що означали різні версії причин вбивства львівських професорів?

Джерело 5. Погляд дослідника. Український історик про події липня 1941 р.

Ідея обезголовити польську націю, знищити видних її представників - всіх, хто міг би претендувати на лідерство: офіцерів, чиновників, підприємців, священиків, інтелектуалів тощо, прийшла нацистам задовго до літа 41-го. У 1939 році рейхсканцлер Німеччини Адольф Гітлер говорив найближчим соратникам: "Будь-кого з тих, кого ми можемо знайти у Польщі як представників верхніх класів необхідно ліквідувати". Прикметно, що аналогічними мотивами керувався Йосип Сталін, знищуючи польську військову еліту в Катині, Харкові, Осташкові, Херсоні та інших місцях⁶.

12. Якою була мета нацистів щодо польського суспільства? Наскільки епізод із вбивством львівських професорів вкладається в систему окупаційної політики на території дистрикту «Галичина»?

⁶ Там само. (Вахтанг Кіпіані "Убивство польських учених...")

Джерело 6. Погляд дослідника. Американський історик про терор проти польського суспільства

Європа Молотова –Ріббентропа.

І Москва, і Берлін завдавали польському суспільству свідомого удару, знищуючи освічені еліти. Вони хотіли перетворити поляків на аморфну масу, якою можна правити, а не керувати. Ганс Франк⁷, цитуючи Гітлера, вважав, що його обов'язок полягає у знищенні «керівних елементів» польського суспільства. А енкаведисти⁸ дійшли у своїй репресивній логіці крайності, вибираючи жертв за довідником «Хто є хто у Польщі». У Східній Європі йшов свого роду наступ на саму концепцію модерності, на соціальне уособлення ідеалів Просвітництва. Гордістю східноєвропейських суспільств була інтелігенція, освічені класи, які брали на себе роль керманичів нації, особливо в періоди бездержавності і кризи, і зберігали через свої твори, слова і поведінку національну культуру. ...Гітлер прямо наказував «знищити польську інтелігенцію». ...один з німців, які вели «акцію з надзвичайного упокорення»⁹, наказав розстріляти літнього чоловіка за те, що той вказує «польський спосіб мислення». Саме інтелігенція втілювала всю цю культуру і уособлювала особливий спосіб мислення».

Тімоті Снайдер. Криваві землі. Європа поміж Гітлером та Сталіним.

К.:2011. С.161

13. Як Ви розумієте вираз «У Східній Європі йшов свого роду наступ на саму концепцію модерності, на соціальне уособлення ідеалів Просвітництва»?
14. Якими є наслідки терору першої половини ХХ століття для українського суспільства?
15. Чому сучасне суспільство має згадувати про жертв масового насильства у минулому?
16. Чи має пам'ять етнічний вимір? У чому полягає «людяність пам'яті»?

⁷ Ганс Франк – один з нацистських лідерів, керівник у 1939-1945 рр. створеного нацистською окупаційною владою на території Польщі Краківського Генерал-губернаторства, до якого Галичина входила як окремий дистрикт, ініціатор та організатор масового терору проти польського та єврейського населення.

⁸ члени НКВД (народный комисариат внутренних дел) –аббревіатура, що позначала міністерство внутрішніх справ в СРСР у 1934- 1946 рр. Організація відома як основний реалізатор акцій масового терору в СРСР у часи сталінської диктатури.

⁹ назва, що зустрічається в історичній літературі, щодо ліквідації польської еліти на окупованих нацистською Німеччиною території.